

Національна академія педагогічних наук України
Інститут проблем виховання

ЛОМАКІНА ГАЛИНА ІВАНІВНА

УДК 37.015.31:17.022.1:373.5:374

**ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК СУБ'ЄКТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ПОЗАКЛАСНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання НАПН України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Назаренко Галина Анатоліївна,
Черкаський обласний інститут
післядипломної освіти
педагогічних працівників,
проректор з науково-методичної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Кучинська Ірина Олексіївна,
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
завідувач кафедри педагогіки дошкільної, початкової,
середньої і вищої освіти та управління навчальним закладом;

кандидат педагогічних наук, доцент
Бабкіна Майя Іванівна,
Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного
університету “Львівська політехніка”,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист дисертації відбудеться “23” вересня 2015 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій частині Інституту проблем виховання НАПН України (04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9).

Автореферат розіслано “06” серпня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ж. В. Петрочко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Необхідною умовою державного становлення України є розвиток громадянського суспільства як спільноти вільних, самостійних і відповідальних особистостей, здатних до розбудови усіх сфер життя країни на засадах демократичних цінностей. Сучасному суспільству потрібні громадяни, які усвідомлюють сутність демократії, самостійно мислять, активно діють, здатні до самореалізації в умовах трансформаційних процесів. Зазначене актуалізує проблему виховання та розвитку підростаючої особистості як суб'єкта громадянського суспільства.

Школа як соціальний інститут має адекватно реагувати на виклики й зміни сучасності та пропонувати шляхи вирішення актуальних суспільних проблем. Зокрема, у Законах України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Основних орієнтирах виховання учнів 1–11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів визначено завдання виховання у підлітків і молоді громадянськості, відданості справі вітчизняного державотворення, залучення юнаків і дівчат до суспільного життя країни, формування досвіду громадянських дій на засадах демократичних цінностей.

Особливої значущості проблема становлення особистості як суб'єкта громадянського суспільства набуває у вихованні старшокласників, які відчують потребу віднайти власну позицію у соціумі, усвідомити себе як учасника суспільно-політичного життя, зрозуміти у цьому контексті власні можливості.

Теоретико-методологічні засади становлення особистості як громадянина держави у різні часи висвітлено в наукових доробках К. Ушинського, С. Русової, І. Огієнка, Г. Ващенко, Б. Грінченка, А. Макаренка, В. Сухомлинського, О. Сухомлинської, К. Чорної, П. Вербицької та інших. Процес розвитку і саморозвитку особистості як суб'єкта життя обґрунтовано в працях Б. Ананьєва, І. Бєха, Е. Коваленко, Б. Ломова, І. Нікітіної, С. Рубінштейна, В. Татенка. Окремі аспекти досліджуваної проблеми розкрито в наукових працях М. Бабкіної, О. Безкорвайної, І. Волошанської, І. Кучинської, В. Мачуського, В. Тернопільської, Н. Ханецької.

Зважаючи на зазначене, різнобічно проаналізовано закономірності, принципи, зміст та трансформування суспільних і громадянських цінностей, особливості їх інтеріоризації зростаючою особистістю. Проте подальшого розроблення потребують зміст та організаційно-педагогічні умови виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства, науково-методичне забезпечення цього процесу.

Крім того, останніми роками громадянський досвід старшокласників обмежувався їхнім пасивним залученням до суспільно-політичних перетворень у державі, опосередкованим однолітками, батьками та засобами масової інформації. Це формувало в учнів старших класів переконання в тому, що ними керують, від них нічого не залежить, вони нічого не можуть змінити в житті суспільства та окремої громади, а це, своєю чергою, блокувало пошук конструктивних рішень для покращення суспільного життя.

Актуальність досліджуваної проблеми посилюється *суперечностями* між:

- об'єктивними процесами становлення громадянського суспільства в Україні і недостатньою розробленістю теоретичних положень проблеми виховання старшокласників як суб'єктів суспільно-політичного життя;
- необхідністю проведення системної роботи щодо виховання учнівської молоді як активних, самостійних та відповідальних суб'єктів громадянського суспільства і недостатнім рівнем технологічної забезпеченості у цьому аспекті реальної освітньої практики;
- усвідомленням педагогічними працівниками значущості проблеми виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства та їхньою недостатньою підготовленістю до цього процесу.

Об'єктивна потреба вирішення наукової проблеми, її неповна розробленість у педагогічній теорії та практиці, необхідність подолання означених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: ***“Виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах проблемної теми лабораторії морального та етичного виховання Інституту проблем виховання НАПН України “Виховання культури гідності дітей та учнівської молоді в позаурочній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів” (державний реєстраційний номер 0111U000098). Тема дослідження затверджена вченою радою Інституту проблем виховання НАПН України (протокол № 10 від 29.11.2012 р.) й узгоджена Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 29.01.2013 р.).

Мета дослідження: на основі теоретичного обґрунтування проблеми становлення особистості як суб'єкта суспільного життя розробити та експериментально перевірити технологію виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми у філософсько-політологічній та психолого-педагогічній літературі, уточнити сутність поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства”.
2. Схарактеризувати компоненти, критерії, показники та рівні вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства.
3. Розробити технологію та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.
4. Експериментально перевірити ефективність технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

Об'єкт дослідження: виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Предмет дослідження: технологія виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: особистісно орієнтований (І. Бех, Є. Бондаревська, І. Якиманська, Г. Селевко), суб'єктно-діяльнісний (Б. Ананьєв, Б. Ломов, В. Татенко, С. Рубінштейн), контекстний (А. Вербицький) наукові підходи; психолого-педагогічні концепції виховання (І. Бех, І. Єрмаков, І. Волошанська та інші), наукові доробки щодо особливостей суб'єктної самореалізації особистості в умовах громадянського суспільства (А. Горбань, О. Косілова, Л. Рогатина, В. Скворець, Ю. Узун, Р. Черноног, Ю. Шемшученко, М. Юрій та інші), наукові праці дослідників проблеми громадянського виховання особистості та концептуальні основи формування громадянськості в умовах сучасної України (П. Вербицька, М. Бабкіна, К. Чорна, П. Ігнатенко, Н. Нікітіна, О. Сухомлинська), результати наукового пошуку вчених, які досліджували проблему виховання активності, самостійності, відповідальності як суб'єктних якостей зростаючої особистості (А. Гусева, А. Аніщенко, Н. Басюк, Т. Куниця, І. Левіна, А. Савченко, В. Тернопільська та інші), праці вчених про сутність та алгоритм проектування технології виховання (В. Беспалько, Н. Бордовська, М. Кларін, Г. Селевко).

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано такі **методи:**

– *теоретичні*: аналіз наукових джерел, дисертаційних робіт з проблеми громадянського виховання для визначення понятійного апарату й уточнення сутності базових понять; порівняння й узагальнення для обґрунтування технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності;

– *емпіричні*: анкетування, тестування, бесіди, вивчення результатів діяльності старшокласників для виявлення стану їх виховання як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності; моделювання та проектування для розроблення технології виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для перевірки ефективності розробленої технології;

– *статистичні*: математичного обчислення для кількісного оцінювання стану досліджуваної проблеми та експериментального підтвердження ефективності технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності (за критеріями Пірсона та Колмогорова-Смирнова).

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

вперше науково обґрунтовано й розроблено технологію виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, що містить такі складники: цільовий (мета, завдання), концептуальний (методологічні підходи, принципи та суб'єкти технологічного процесу), змістовий (змістові блоки), процесуальний (технологічна логіка (етапи) виховного процесу, організаційно-педагогічні умови, форми і методи роботи) та аналітико-результативний (критерії та показники вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства, діагностичний інструментарій, очікуваний результат); розкрито змістові блоки досліджуваного процесу, опанування якими відповідало етапам виховної взаємодії (дослідження способів самореалізації суб'єкта у сфері громадянського суспільства; самопізнання; самовизначення; проектування

індивідуальної траєкторії самореалізації у сфері громадянського суспільства; здійснення власного проекту самореалізації у сфері громадянського суспільства; презентація особистих досягнень у становленні як суб'єкта громадянського суспільства) та обґрунтованим організаційно-педагогічним умовам (підготовка педагогів до фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; сприяння проявам активності учнівської молоді у самопізнанні, самовизначенні, саморозвитку та самореалізації як суб'єктів соціальної, духовної, економічної та політичної сфер життя громадянського суспільства; організація діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства, сприяння набуттю ними досвіду конструктивної суспільної взаємодії); схарактеризовано компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-практичний), критерії (знання про особливості функціонування особистості-суб'єкта в умовах громадянського суспільства; готовність до самопізнання, самовизначення та самореалізації в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства; спрямованість старшокласника на взаємодію з іншими у власному становленні як суб'єкта громадянського суспільства; готовність до саморозвитку як суб'єкта громадянського суспільства), відповідні показники та рівні (високий, середній, низький) вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства;

уточнено сутність поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства” (цілеспрямована, активна, самостійна і відповідальна особистість, здатна до самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життя громадянського суспільства на засадах демократичних і гуманістичних цінностей); зміст діяльності старшокласників щодо самореалізації у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя громадянського суспільства;

подальшого розвитку набув зміст діяльності особистості як суб'єкта суспільно-політичного життя, форми та методи виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні в практику роботи загальноосвітніх навчальних закладів: технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності; методики діагностування рівня вихованості досліджуваного феномену; Програми підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до фасилітації становлення старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; методичного посібника “Виховуємо старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства” для сприяння педагогами самопізнанню, самовизначенню, самореалізації та саморозвитку учнівської молоді у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства; портфоліо особистих досягнень старшокласника “Я – суб'єкт громадянського суспільства”.

Основні положення та висновки дисертації можуть бути використані у практичній діяльності класних керівників, заступників директорів шкіл з виховної роботи, педагогів-організаторів та інших педагогічних працівників для підвищення ефективності громадянського виховання старшокласників; під час викладання курсу

“Теорія і методика виховної роботи” у процесі підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів та в системі післядипломної педагогічної освіти.

Упровадження результатів дослідження здійснювалося на курсах підвищення кваліфікації Донецького (довідка № 03/01-16 від 09.01.2015 р.), Черкаського (довідка № 09/01-16 від 13.01.2015 р.) та Рівненського (довідка № 01-16/37 від 14.01.2015 р.) обласних інститутів післядипломної освіти педагогічних працівників (ІОШО) та в загальноосвітніх навчальних закладах *Донецької області*: Єнакієвському навчально-виховний комплексі № 2 Єнакієвської міської ради (довідка № 12 від 11.01.2015 р.); Новоазовській загальноосвітній школі № 2 I–III ступенів Новоазовської районної ради (довідка № 07 від 13.01.2015 р.); Макіївській гімназії Макіївської міської ради (довідка № 05.3/221 від 10.01.2015 р.); Комарській загальноосвітній школі I–III ступенів Великоновосілківської районної ради (довідка № 14 від 13.01.2015 р.); Слов’янській загальноосвітній школі № 1 I–III ступенів Слов’янської міської ради (довідка № 21 від 17.01.2015 р.); Волноваській гімназії Волноваської районної ради (довідка № 08/01-25 від 11.01.2015 р.); *Черкаської області*: Тальнівській ЗОШ I–III ступенів № 2 Тальнівської районної ради (довідка № 18 від 16.01.2015 р.); Соколовоцькій ЗОШ I–III ступенів Тальнівської районної ради (довідка № 15 від 16.01.2015 р.); Монастирищенському ліцеї “Ерудит” Монастирищенської районної ради (довідка № 2 від 16.01.2015 р.); *Рівненської області*: комунальному закладі “Школа-інтернат II–III ступенів “Рівненський обласний ліцей” Рівненської обласної ради (довідка № 17/02-21 від 17.01.2015 р.), Корецькому НВК “Школа I–II ступенів-ліцей” Корецької районної ради (довідка № 5 від 16.01.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і практичні результати дослідження оприлюднено автором на наукових і науково-практичних конференціях та інших заходах різних рівнів: *міжнародних* – VIII Міжнародна науково-практична конференція “Науковий потенціал світу” (Софія, 2012), IV Міжнародний фестиваль педагогічних інновацій (Черкаси, 2012); V Міжнародні та Всеукраїнські педагогічні читання “Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: здоров’я через освіту” (Донецьк, 2012), X міжнародна науково-практична конференція “Перспективні питання сучасної науки” (Софія, 2014); *всеукраїнських* – науково-практична конференція з міжнародною участю “Професійно-творча самореалізація педагога в умовах інноваційної освіти” (Суми, 2012), всеукраїнські науково-практичні конференції “Сімейні цінності в контексті формування гармонійної особистості” (Запоріжжя, 2014), “Теорія і практика освіти в сучасному світі” (Миколаїв, 2014); XI Всеукраїнська науково-методична конференція “Проблеми післядипломної педагогічної освіти: реалізація компетентнісної парадигми в освіті як основа суспільного розвитку” (Ужгород, 2014).

Результати дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії морального та етичного виховання, звітній конференції Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, 2011), засіданнях вченої ради Донецького ОШО (Донецьк, 2011–2013).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 13 одноосібних наукових публікацій, з них 4 статті надруковано у наукових фахових виданнях,

2 – у зарубіжних наукових виданнях, 1 методичний посібник, 3 статті – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій, 3 – в інших виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Загальний обсяг дисертації становить 289 сторінок, із них 180 сторінок основного тексту. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (276 найменувань), містить 9 таблиць та 7 рисунків на 13 сторінках (2 рисунка на 2 повних сторінках), а також 19 додатків на 70 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, ступінь дослідженості проблеми, її зв'язок із науковими програмами, планами, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, розкрито методи дослідження, наукову новизну і практичне значення одержаних результатів, наведено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, представлено перелік публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – *“Теоретичні основи виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства”* – проаналізовано стан дослідженості проблеми у філософсько-політологічній та психолого-педагогічній літературі, розкрито теоретичні основи виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства, уточнено сутність поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства”.

На основі висвітлення історичної генези поняття “громадянське суспільство” та аналізу сучасних наукових досліджень, у яких трактується його сутність (Аристотель, Н. Макіавеллі, Ж.-Ж. Руссо, К. Боднар, А. Горелова, В. Скворець та інші), визначено робочий зміст цієї дефініції та внутрішню цінність громадянського суспільства.

Опрацювання сучасних наукових досліджень О. Бабінової, А. Горбань, Н. Іванчук, О. Косілової, О. Чувардинського дало можливість виокремити *функції* громадянського суспільства: реалізація та захист прав і свобод його суб'єктів; розвиток демократичних суспільно-політичних та справедливих соціально-економічних відносин; створення оптимальних умов для самовираження індивідів, їхньої самоорганізації та взаємодії всередині громадянського суспільства.

Ми поділяємо погляди О. Бабінової, Н. Іванчук, Ю. Рожкової та інших щодо громадянського суспільства і держави як партнерів, які разом забезпечують конструктивну взаємодію з модернізації життя українського суспільства на основі демократичних та соціальних цінностей. Важливим для нашої дисертаційної роботи є наукове твердження, що головним структурним елементом громадянського суспільства виступає людина-громадянин як суб'єкт у всій повноті його громадянських прав і обов'язків (А. Грамчук).

Науковий аналіз особистості й громадянського суспільства як суб'єктів (джерел активності й смислотворення) здійснено на підґрунті суб'єктно-діяльній психологічної концепції (Б. Ананьєв, Г. Костюк, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе), положення про суб'єкта як джерело розвитку, саморозвитку та власної життєтворчості (К. Абульханова-Славська), рефлексію як регулятор саморозвитку, життєвого становлення особистості (Є. Ісаєв, В. Слободчиков).

З'ясовано, що проблему становлення особи як суб'єкта діяльності різновекторно висвітлено у працях філософів, соціологів, політологів, психологів. Зокрема, у *філософії* суб'єкт осмислюється як носій активності, предметно-практичної діяльності, пізнання та перетворення дійсності, спрямованих на удосконалення зовнішньої реальності й відносин з іншими людьми, а також на зміни самого себе (В. Касьян). У *соціології* під соціальним суб'єктом розуміють носія діяльності та учасника відносин у різних сферах соціального буття (С. Александрова). Учені-політологи розглядають сутність категорій “суб'єкт” і “об'єкт” в аспекті політичної участі як форми активної поведінки громадян у різних сферах політичного життя суспільства (М. Гетьманчук, М. Вегеш, С. Гелей, М. Цюрупа). З *психологічної* позиції, суб'єкт – це особистість, що володіє самосвідомістю, волею, здатністю до цілеспрямованого перетворення дійсності та організації власного життєвого простору через взаємодію з іншими людьми у спільній діяльності (Б. Ананьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Татенко).

На основі узагальнення результатів досліджень учених-психологів І. Бега, Р. Павелківа, В. Поліщука, М. Савчина, В. Татенка зроблено висновок, що сензитивним періодом суб'єктного самовизначення особистості є старший шкільний вік, оскільки саме у цей час відбувається розвиток суб'єктної активності особи. У старшокласників виникає потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини, зрозуміти себе і свої можливості та з'являється нова детермінанта саморозвитку – самоставлення до себе як суб'єкта активності у соціумі.

На підставі обґрунтування теоретичних основ досліджуваної проблеми уточнено сутність поняття “*старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства*” як цілеспрямована, активна, самостійна і відповідальна особистість, здатна до самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життя громадянського суспільства на засадах демократичних і гуманістичних цінностей.

Установлено, що виховання старшокласника як суб'єкта громадянського суспільства передбачає спрямування діяльності української школи на формування громадянських поглядів дітей та учнівської молоді, пріоритетності громадянських прав (М. Грушевський, М. Драгоманов), особливу роль свободи і самостійності зростаючої особистості (К. Ушинський), упровадження ідей національної належності особистості, її самобутності та самоцінності у процес розбудови національної школи, яка має забезпечувати залучення дитини до діяльності різних малих груп, дитячих об'єднань, формування її національної свідомості та культури громадянської поведінки (С. Русова).

У контексті виховання старшокласника-суб'єкта громадянського суспільства як активного, самостійного та відповідального громадянина України особливу значущість для нашого дослідження становлять сучасні наукові доробки з питань конкретно-педагогічного і технологічного аспектів формування громадянськості особистості (М. Бабкіна, П. Вербицька, П. Ігнатенко, Н. Косарева, І. Кучинська, Н. Нікітіна, В. Поплужний, О. Сухомлинська, К. Чорна). Зокрема, за основу взято наукові положення І. Кучинської про перспективні напрями виховання школярів, упровадження демократичних механізмів самоврядування, формування

громадянської активності, виховання відповідних моральних якостей (відповідальності, гідності, обов'язку, честі) та громадянських цінностей (національної ідеї, незалежності, соборності); П. Вербицької про організаційно-педагогічні засади громадянської освіти старшокласників, потребу підвищення рівня демократичних знань та вмінь, громадянської культури суб'єктів шкільної спільноти; виховання поваги до культурної та політичної різноманітності; організацію дієвого учнівського самоврядування, стимулювання та забезпечення практики активної участі учнівської молоді у процесі прийняття рішень на шкільному та місцевому рівнях.

У другому розділі – *“Оптимізація процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності”* – розроблено критеріальний апарат та методика діагностування рівня вихованості учнів старших класів в аспекті дослідження, представлено результати констатувального етапу експерименту, а також висвітлено авторську технологію виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

На основі виокремлення компонентів (*когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний*) схарактеризовано *критерії та показники* вихованості старшокласника як суб'єкта громадянського суспільства:

– *знання про особливості функціонування як суб'єкта в умовах громадянського суспільства* (показники – усвідомлення основ економічної, соціальної, політичної та духовної сфер громадянського суспільства; знання сутності цінностей демократії та їх прояву в усіх сферах життя громадянського суспільства; обізнаність із соціальними ролями особистості у кожній зі сфер життя громадянського суспільства);

– *готовність до самопізнання, самовизначення та самореалізації в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства* (показники – здатність старшокласника до самопізнання як суб'єкта громадянського суспільства; спроможність самовизначитися в усіх сферах громадянського суспільства; здатність до самореалізації в умовах громадянського суспільства);

– *спрямованість старшокласника на взаємодію з іншими у власному становленні як суб'єкта громадянського суспільства* (показники – спрямованість на особистісну автономізацію; спрямованість особистості-суб'єкта на результат, досягнення успіху; спрямованість на паритетні партнерські відносини; інтенсивність комунікативної взаємодії; залученість до життя громадянського суспільства);

– *готовність до саморозвитку як суб'єкта громадянського суспільства* (показники – усвідомлення важливості саморозвитку як суб'єкта в усіх сферах громадянського суспільства, знання способів самовдосконалення як суб'єкта в умовах громадянського суспільства, здатність старшокласника до саморозвитку як суб'єкта громадянського суспільства).

На констатувальному етапі педагогічного експерименту був використаний комплекс взаємопов'язаних *методів діагностики*: анкетування старшокласників (авторські анкети “Цінності демократії”, “Соціальні ролі суб'єкта у громадянському суспільстві”), тестування (авторські тести “Громадянське суспільство та його ознаки”, “Особливості взаємодії громадянина з інститутами громадянського

суспільства”), педагогічне спостереження, індивідуальні та групові бесіди, моделювання ситуацій суспільно-політичного життя громадянського суспільства, методика “Незакінчене речення”, аналіз шкільної документації (планів виховної та методичної роботи), аналіз продуктів творчої діяльності старшокласників (твір-автохарактеристика на тему “Мій досвід самовдосконалення як представника громадянського суспільства”).

Шляхом застосування розробленого критеріального апарату та діагностичного інструментарію виявлено високий, середній та низький рівні вихованості старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства.

Старшокласники, яким притаманний *високий рівень* вихованості як суб’єктів громадянського суспільства, визначаються знаннями особливостей економічної, соціальної, політичної та духовної сфер громадянського суспільства, сутності цінностей демократії та їх прояву у всіх сферах суспільного життя; високим рівнем обізнаності із соціальними ролями особистості. Ці учні чітко усвідомлюють власні ролі у всіх сферах життя громадянського суспільства та способи їх реалізації, вміють планувати свої конкретні дії щодо самореалізації у сучасному та дорослому житті, готові до самовдосконалення для досягнення особистого успіху та соціально значущого результату діяльності; здатні до самоконтролю, відповідальні й самостійні у вирішенні власних проблем; уміють обстоювати особисту гідність, власні права і свободи та контролювати ситуацію взаємодії; спрямовані на встановлення толерантних, паритетних та партнерських стосунків з іншими суб’єктами громадянського суспільства, спроможні конструктивно вирішувати конфліктні ситуації, вміють взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування.

Старшокласники із *середнім рівнем* вихованості як суб’єктів громадянського суспільства виявляють неповноту знань особливостей економічної, соціальної, політичної та духовної сфер громадянського суспільства, сутності цінностей демократії та особливостей їх прояву у всіх сферах суспільного життя; загалом усвідомлюють свої ролі у всіх сферах громадянського суспільства, але відчувають певні труднощі у визначенні способів їх реалізації в сучасному та майбутньому дорослому житті. Ці учні виявляють готовність пізнавати себе для подальшого самовдосконалення, але ще не відчувають спроможності виконувати таку діяльність. Старшокласники намагаються проявляти активність у досягненні мети, але не завжди доводять справу до кінця; зазнають труднощів у налагодженні паритетних стосунків та вирішенні конфліктів, не завжди проявляють толерантність. Їм притаманні недостатня самостійність у прийнятті рішень щодо участі в суспільно політичному житті, відсутність власної позиції, умінь визначення пріоритетних цілей взаємодії з іншими, незначний досвід конструктивної взаємодії інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування щодо реалізації своїх прав і свобод.

Для старшокласників із *низьким рівнем* вихованості як суб’єктів громадянського суспільства характерні незначний обсяг або повна відсутність знань про особливості економічної, соціальної, політичної та духовної сфер громадянського суспільства, сутність цінностей демократії та специфіку їх прояву у суспільному житті. Такі учні не виявляють особливого бажання пізнавати себе та свою роль у житті громадянського

суспільства, не визначилися з багатьох питань, що стосуються самореалізації у дорослому житті, не проявляють активності щодо задіяння своїх потенційних можливостей у шкільний період, висловлюють досить песимістичні думки щодо самореалізації в майбутньому. Цим старшокласникам притаманні: низький рівень або повна відсутність самостійності та контролю за власною поведінкою у взаємодії з іншими людьми; епізодичні прояви активності або навіть пасивність у суспільно-політичному житті, невміння ставити перед собою реальні цілі, долати перешкоди та досягати результатів; значні труднощі у входженні в контакт, невміння налагодити рівноправні стосунки, недостатня толерантність, несформованість умінь та відсутність досвіду обстоювання своїх прав і свобод у взаємодії з інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування.

Загалом педагогічним експериментом було охоплено 698 учнів десятих класів Донецької, Рівненської та Черкаської областей: 356 старшокласників – експериментальна група (ЕГ); 342 учні тих самих шкіл – контрольна група (КГ).

Результати констатувального етапу експерименту засвідчили, що *високий рівень* вихованості як суб'єкта громадянського суспільства мали 12,7 % (45 осіб) старшокласників ЕГ та 11,3 % (39 осіб) учнів КГ; *середній рівень* вихованості виявлено у 39,9 % (142 особи) вихованців ЕГ та 40,9 % (140 осіб) старшокласників КГ; *низький рівень* вихованості продемонстрували 47,4 % (169 осіб) учнів ЕГ та 47,8 % (163 особи) старшокласників КГ.

Під час пошуку способів вирішення досліджуваної проблеми на основі опрацювання теоретичних положень щодо проектування виховних технологій, висвітлених у працях В. Беспалька, І. Беха, В. Боголюбова, Н. Бордовської, М. Кларіна, В. Монахова, Г. Селевка та інших учених, теоретично обґрунтовано та розроблено *технологію виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності* (рис. 1).

Структурно зазначена технологія представлена цільовим, концептуальним, змістовим, процесуальним та аналітико-результативним складниками.

Технологія ґрунтується на особистісно орієнтованому, суб'єктно-діяльнісному й контекстному методологічних підходах та має на меті самопізнання, самовизначення, саморозвиток і самореалізацію старшокласників в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства.

Досягнення мети передбачає реалізацію таких виховних завдань:

- підвищення обізнаності учнівської молоді з особливостями життєдіяльності людини в усіх сферах громадянського суспільства, а також із правами та свободами громадян у кожній із цих сфер суспільно-політичного життя;
- сприяння самопізнанню старшокласниками власних здібностей, якостей і можливостей, їхньому самовизначенню в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства;
- стимулювання позитивної мотивації учнів старших класів до активної самореалізації у різних сферах суспільно-політичного життя у сучасному й майбутньому;
- виховання в учнів цілеспрямованості, активності, самостійності й відповідальності;

Рис. 1. Технологія виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності

– фасилітація вибору учнівською молоддю напрямів, засобів і форм самореалізації в умовах громадянського суспільства під час навчання у школі та в майбутньому дорослому житті;

– допомога у здійсненні старшокласниками індивідуальних проєктів самореалізації в різних сферах суспільно-політичного життя;

– розвиток у старшокласників здатності до цілепокладання, рефлексії, самоконтролю як суб'єктів громадянського суспільства.

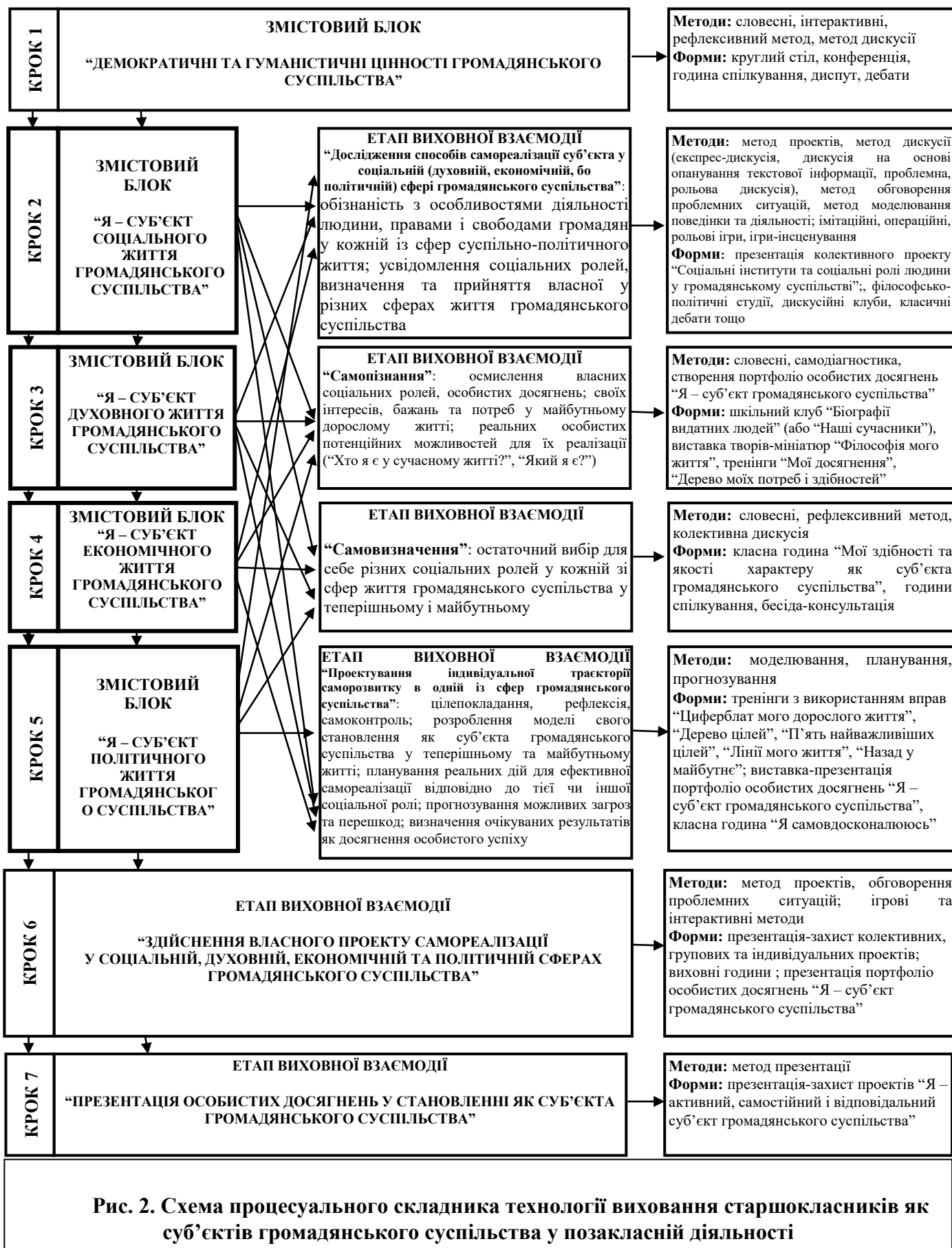
У третьому розділі – **“Експериментальна перевірка ефективності технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності”** – висвітлено результати апробації авторської технології та впровадження організаційно-педагогічних умов виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

Відповідно до розробленої схеми процесуального складника технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства (рис. 2), виховна взаємодія здійснювалася за *п'ятьма змістовими блоками* (“Демократичні та гуманістичні цінності громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт соціального життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт духовного життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт економічного життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт політичного життя громадянського суспільства”) у сім кроків. Послідовність розташування змістових блоків обґрунтовано тим, що більш значний життєвий досвід, на який можна спиратися і який буде розширюватися, старшокласники мають у соціальній та духовній сферах життя громадянського суспільства. Натомість досвіду життєдіяльності в економічному та політичному житті суспільства учні лише починають набувати.

Опанування змістовими блоками здійснювалося покроково згідно з технологічною логікою (*етапами*) виховної взаємодії: “Дослідження способів самореалізації суб'єкта у соціальній (духовній, економічній, політичній) сфері громадянського суспільства”; “Самопізнання”; “Самовизначення”; “Проектування індивідуальної траєкторії самореалізації у соціальній (духовній, економічній, політичній) сфері громадянського суспільства”; “Здійснення власного проєкту самореалізації у соціальній, духовній, економічній та політичній сферах громадянського суспільства”; “Презентація особистих досягнень у становленні як суб'єкта громадянського суспільства”.

Для досягнення мети розробленої технології було створено ряд організаційно-педагогічних умов: підготовка педагогів до фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; організація діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства, сприяння набуттю ними досвіду конструктивної суспільної взаємодії; сприяння проявам активності учнівської молоді у самопізнанні, самовизначенні, саморозвитку та самореалізації як суб'єктів соціальної, духовної, економічної та політичної сфер життя громадянського суспільства.

Для реалізації *першої* організаційно-педагогічної умови на формульованому етапі експерименту розроблено і впроваджено *Програму підготовки педагогічних працівників до фасилітації становлення старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства*.

Програма складалася з трьох модулів: “Суспільно-гуманітарні аспекти виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності”, “Психологічні засади виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства”, “Технологія виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності”. Це дало педагогам змогу на вищому рівні реалізувати організаційно-педагогічну умову щодо організації діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства з метою сприяння набуттю ними досвіду суспільної взаємодії.

На кожному з етапів виховної взаємодії реалізовувалась друга організаційно-педагогічна умова щодо організації діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства, сприяння набуттю ними досвіду суспільної взаємодії. Цьому сприяло використання доцільної сукупності *методів* (рефлексивний метод; самодіагностика; метод цілепокладання, моделювання, планування та прогнозування; бесіди; обговорення проблемних ситуацій; створення та презентація портфоліо особистих досягнень “Я – суб’єкт громадянського суспільства”; дискусії (експрес-дискусія, дискусія на основі опанування текстової інформації, проблемна дискусія, рольова дискусія); методи “Дерево цілей” і “Метаплан”; ділова, імітаційна, операційна та рольова ігри) та *форм* роботи (презентація групових, індивідуальних дослідницьких, соціальних, практико-орієнтованих, телекомунікаційних проєктів; дебати; диспути; філософсько-політична студія, дискусійний клуб; клуб “Біографії видатних людей”; години спілкування, тренінги), які забезпечували самопізнання, самовизначення, саморозвиток та самореалізацію учнів старших класів у всіх сферах громадянського суспільства як *третьої* організаційно-педагогічної умови підвищення ефективності досліджуваного процесу.

Ефективність розробленої технології виховання старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності підтверджена шляхом порівняння результатів констатувального та контрольного етапів педагогічного експерименту (таб.).

Таблиця

Динаміка рівнів вихованості старшокласників як суб’єктів громадянського суспільства

Рівні	Експериментальна група				Динаміка, %	Контрольна група				Динаміка, %
	Констатувальний етап		Контрольний етап			Констатувальний етап		Контрольний етап		
	%	осіб	%	осіб		%	осіб	%	осіб	
Високий	12,7	45	29,3	104	+16,6	11,3	39	12,4	42	+1,1
Середній	39,9	142	65,8	234	+25,9	40,9	140	42,1	144	+1,2
Низький	47,4	169	4,9	18	-42,5	47,8	163	45,5	156	-2,3

За результатами контрольного діагностування кількість старшокласників експериментальної групи, які мають високий рівень вихованості як суб’єктів громадянського суспільства, зросла з 12,7 % (45 осіб) на початку експерименту – до 29,3 % (104 особи) наприкінці дослідно-експериментальної роботи; чисельність

учнів ЕГ, які виявили середній рівень вихованості, збільшилася з 39,9 % (142 особи) – до 65,8 % (234 особи); натомість з 47,4 % (169 осіб) – до 4,9 % (18 осіб) зменшилася кількість старших підлітків ЕГ із низьким рівнем вихованості як суб'єктів громадянського суспільства. Динаміка аналогічних показників старшокласників контрольних груп практично не перевищувала 1–2 %.

Достовірність отриманих експериментальних даних перевірено за допомогою критерію λ Колмогорова-Смирнова та критерію χ^2 Пірсона.

Отже, результати проведеного дослідження підтверджують ефективність розробленої та впровадженої технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено нове розв'язання актуальної проблеми виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, що знайшло своє відображення у теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці авторської технології означеного процесу.

Результати проведеного дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення визначених завдань дисертації і стали підставою для формулювання таких *висновків*:

1. Проаналізовано стан дослідженості проблеми у філософсько-політологічній та психолого-педагогічній літературі, розкрито теоретичні основи виховання учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства. На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства” (цілеспрямована, активна, самостійна і відповідальна особистість, здатна до самопізнання, самовизначення, саморозвитку та самореалізації в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життя громадянського суспільства на засадах демократичних і гуманістичних цінностей).

2. Виокремлено компоненти (когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний), критерії та показники: знання про особливості функціонування як суб'єкта в умовах громадянського суспільства (показники – усвідомлення основ економічної, соціальної, політичної та духовної сфер громадянського суспільства; знання сутності цінностей демократії та їх прояву в усіх сферах життя громадянського суспільства; обізнаність із соціальними ролями особистості у кожній зі сфер життя громадянського суспільства); готовність до самопізнання, самовизначення та самореалізації в економічній, соціальній, політичній та духовній сферах громадянського суспільства (показники – здатність старшокласника до самопізнання як суб'єкта громадянського суспільства; спроможність самовизначитися в усіх сферах громадянського суспільства; здатність до самореалізації в умовах громадянського суспільства); спрямованість старшокласника на взаємодію з іншими у власному становленні як суб'єкта громадянського суспільства (показники – спрямованість на особистісну автономізацію, спрямованість особистості-суб'єкта на результат, досягнення успіху, спрямованість на паритетні партнерські відносини, інтенсивність комунікативної взаємодії, залученість до життя громадянського суспільства); готовність до

саморозвитку як суб'єкта громадянського суспільства (показники – усвідомлення важливості саморозвитку як суб'єкта у всіх сферах громадянського суспільства, знання способів самовдосконалення як суб'єкта в умовах громадянського суспільства, здатність старшокласника до саморозвитку як суб'єкта громадянського суспільства) вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства. Виявлено і схарактеризовано рівні вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства (високий, середній, низький).

3. Розроблено технологію виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, яка представлена цільовим (мета та завдання), концептуальним (методологічні підходи, принципи, суб'єкти технологічного процесу), змістовим (змістові блоки), процесуальним (технологічна логіка, організаційно-педагогічні умови, форми і методи виховної взаємодії) та аналітико-результативним (критерії й показники вихованості, діагностичний інструментарій, очікуваний результат) складниками.

Технологія передбачає реалізацію п'яти змістових блоків (“Демократичні та гуманістичні цінності громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт соціального життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт духовного життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт економічного життя громадянського суспільства”, “Я – суб'єкт політичного життя громадянського суспільства”) та шести етапів виховної взаємодії (“Дослідження способів самореалізації особистості-суб'єкта у соціальній (духовній, економічній, політичній) сфері громадянського суспільства”; “Самопізнання”; “Самовизначення”; “Проектування індивідуальної траєкторії самореалізації у соціальній (духовній, економічній, політичній) сфері громадянського суспільства”; “Здійснення власного проекту самореалізації у соціальній, духовній, економічній та політичній сферах громадянського суспільства”; “Презентація особистих досягнень у становленні як суб'єкта громадянського суспільства”).

Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності (підготовка педагогів до фасилітації процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; сприяння проявам активності учнівської молоді у самопізнанні, самовизначенні, самореалізації та саморозвитку як суб'єктів соціальної, духовної, економічної та політичної сфер життя громадянського суспільства; організація діяльності старшокласників у всіх сферах життя громадянського суспільства, сприяння набуттю ними досвіду суспільної взаємодії).

4. Експериментально перевірено ефективність технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності. Під час формувального етапу експерименту апробовано сукупність методів та форм, які забезпечували самопізнання, самовизначення, саморозвиток та самореалізацію учнів старших класів як суб'єктів громадянського суспільства.

Ефективність розробленої технології виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності підтверджена шляхом порівняння результатів констатувального та контрольного етапів експерименту: кількість старшокласників експериментальної групи, які мають високий рівень

вихованості як суб'єктів громадянського суспільства, зростає з 12,7 % (45 осіб) на початку експерименту – до 29,3 % (104 особи) наприкінці дослідно-експериментальної роботи; чисельність учнів ЕГ, які виявили середній рівень вихованості, збільшилась з 39,9 % (142 особи) – до 65,8 % (234 особи); натомість з 47,4 % (169 осіб) до 4,9 % (18 осіб) зменшилась кількість старших підлітків ЕГ із низьким рівнем вихованості як суб'єктів громадянського суспільства. Динаміка аналогічних показників старшокласників контрольних груп була незначною. Достовірність отриманих експериментальних даних перевірено за допомогою критерію λ Колмогорова-Смирнова та критерію χ^2 Пірсона.

Дисертація не вичерпує всіх аспектів проблеми дослідження. *Перспективним вважаємо* визначення потенційних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення ефективності виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; пошук оптимальних шляхів сприяння опануванню учнівською молоддю методів взаємодії з органами державної та місцевої влади, інститутами громадянського суспільства для вирішення особистих та колективних проблем суспільно-політичного життя.

Зважаючи на актуальність досліджуваної теми, *рекомендовано* широко впровадити в практику виховної роботи загальноосвітніх навчальних закладів технологію виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності, методику діагностування рівня вихованості досліджуваного феномену, Програму підготовки педагогічних працівників у системі післядипломної освіти до фасилітації виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства, портфоліо особистих досягнень старшокласника “Я – суб'єкт громадянського суспільства”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Ломакіна Г. Сутність і структура поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства” / Г. І. Ломакіна // Рідна школа. – 2013. – № 12. – С. 10–17.
2. Ломакіна Г. І. Дослідження стану вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства / Г. І. Ломакіна // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2014. – № 3. – С. 105–110.
3. Ломакіна Г. І. Суб'єктність як одна із якостей суб'єкта громадянського суспільства / Г. І. Ломакіна // Наукова скарбниця освіти Донеччини. – 2012. – № 4. – С. 92–95.
4. Ломакіна Г. І. Формування громадянських цінностей у старшокласників: критерії їх сформованості / Г. І. Ломакіна // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2012. – № 7 (25). – С. 10–16.

Статті в зарубіжних наукових виданнях

5. Lomakina G. The problem of upbringing of senior pupils as civil society actors in scientific research and teaching practice / *Středoevropský věstník provědu a výzkum.* – 2014. – NR 9 (11). – P. 113–119.

6. Lomakina G. I. Technology of upbringing of senior pupils as civil society actors in extra-curricular activities / *Nauka i Studia*. – 2014. – NR 15 (125). – P. 57–60.

Методичний посібник

7. Ломакіна Г. І. Виховуємо старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства : метод. посіб. / Г. І. Ломакіна. – Донецьк : Витоки, 2011. – 145 с.

Статті у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій

8. Ломакіна Г. І. Проблема формування у старшокласників якостей суб'єктів громадянського суспільства у наукових дослідженнях / Г. І. Ломакіна // “Теорія і практика освіти в сучасному світі”, (Миколаїв, 12–13 груд. 2014 р.). – Херсон : Гельветика, 2014. – С. 84–87.

9. Ломакіна Г. І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства : матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція, “Научният потенциал на света” / Г. І. Ломакіна // Педагогически науки. – София : “Бял ГРАД-БГ” ООД. – 2012. – Т. 8. – С. 51–57.

10. Ломакіна Г. І. Виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства : матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, “Бъдещего въпроси от света на науката” / Г. І. Ломакіна // Педагогически науки. – София : “Бял ГРАД-БГ” ООД. – 2014. – Т. 11. – С. 75–77.

Інші публікації

11. Ломакіна Г. І. Вектори оновлення виховного простору сучасного навчального закладу / Г. І. Ломакіна // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2012. – № 1. – С. 117–121.

12. Ломакіна Г. І. Підготовка педагогів до фасилітації процесу становлення старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства / Г. І. Ломакіна // Освіта Закарпаття. – 2014. – № 21. – С. 37–41.

13. Ломакіна Г. І. Смысловий контекст суб'єкт-суб'єктних відношень учасників виховного процесу / Г. І. Ломакіна // Педагогічна скарбниця Донеччини. – 2014. – № 1. – С. 182–185.

АНОТАЦІЇ

Ломакіна Г. І. Виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Інститут проблем виховання НАПН України, Київ, 2015.

Дисертація присвячена проблемі виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності. У роботі проаналізовано стан дослідженості проблеми в теорії та практиці; уточнено сутність поняття “старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства”; схарактеризовано компоненти, критерії, показники й рівні вихованості старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність технології виховання старшокласників як суб'єктів

громадянського суспільства у позакласній діяльності; обґрунтовано організаційно-педагогічні умови підвищення ефективності процесу виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства у позакласній діяльності.

Ключові слова: громадянське суспільство, старшокласник як суб'єкт громадянського суспільства, технологія, організаційно-педагогічні умови.

Ломакина Г. И. Воспитание старшекласников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Институт проблем воспитания НАПН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена проблеме воспитания старшекласников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности. В работе проанализировано состояние изученности проблемы в теории и практике; уточнена сущность понятия “старшекласник как субъект гражданского общества”, определены и охарактеризованы критерии, показатели и уровни воспитанности старшекласников как субъектов гражданского общества.

В ходе исследования теоретически обоснована и экспериментально проверена эффективность технологии воспитания старшекласников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности, которая представлена целевой (цель и задания), концептуальной (методологические подходы, принципы, субъекты технологического процесса), а также содержательной (содержательные блоки), процессуальной (технологическая логика, методы и формы воспитательного взаимодействия, организационно-педагогические условия повышения эффективности воспитательного процесса) и аналитико-результативной (критерии и показатели воспитанности, диагностический инструментарий, ожидаемый результат) составляющими.

Технология предусматривает реализацию пяти содержательных блоков (“Демократические и гуманистические ценности гражданского общества”, “Я – субъект социальной жизни гражданского общества”, “Я – субъект духовной жизни гражданского общества”, “Я – субъект экономической жизни гражданского общества” “Я – субъект политической жизни гражданского общества”). Последовательность расположения смысловых блоков обоснована тем, что более значительный жизненный опыт, на который можно опираться и который будет расширен, старшекласники имеют в социальной и духовной сферах жизни гражданского общества, а опыт жизнедеятельности в экономической и политической жизни общества учащиеся только начинают приобретать. Овладение смысловыми блоками осуществляется пошагово согласно технологической логике (этапам) воспитательного взаимодействия: “Исследование способов самореализации личности-субъекта в социальной (духовной, экономической, политической) сфере гражданского общества”, “Самопознание”, “Самоопределение”, “Проектирование индивидуальной траектории самореализации в социальной (духовной, экономической, политической) сфере гражданского общества”, “Осуществление собственного проекта самореализации в социальной, духовной, экономической и

политической сферах гражданского общества”, “Презентация личных достижений в становлении как субъекта гражданского общества”.

Определены и аргументированы организационно-педагогические условия повышения эффективности процесса воспитания старшеклассников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности: готовность педагогов к фасилитации процесса воспитания старшеклассников как субъектов гражданского общества (разработана и внедрена Программа подготовки педагогов, которая состоит из трех модулей: “Общественно-гуманитарные аспекты воспитания старшеклассников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности”, “Психологические основы воспитания старшеклассников как субъектов гражданского общества”, “Технология воспитания старшеклассников как субъектов гражданского общества во внеклассной деятельности”); содействие проявлениям активности учащейся молодежи в самопознании, самоопределении, самореализации и саморазвитии как субъектов социальной, духовной, экономической и политической сфер жизни гражданского общества; организация деятельности старшеклассников во всех сферах жизни гражданского общества, содействие приобретению ими опыта общественного взаимодействия.

Ключевые слова: гражданское общество, старшеклассник как субъект гражданского общества, технология, организационно-педагогические условия.

Lomakina G. I. Education of Senior Pupils as Civil Society Actors in Extra-Curricular Activities. – Printed as manuscript.

Dissertation for a scientific degree of candidate of pedagogical science in speciality 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – The Institute of Problems on Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2015.

The dissertation is devoted to the problem of education of senior pupils as civil society actors in extra-curricular activities. The research analyzes this problem in theory and practice; the essence and structure of the term “senior pupil as the subject of civil society”, the criteria and indicators of education of senior pupils as civil society actors are determined; the level of education of high school students as subjects of civil society is identified and characterized. The effectiveness of a technology of education of senior pupils as civil society actors in extra-curricular activities is theoretically and experimentally proved; pedagogical conditions of education of senior pupils as civil society actors in extra-curricular activities are defined and tested.

Keywords: senior pupil as the subject of civil society, technology, criteria, indicators, civil society.

Підписано до друку 04.08.2015 р. Формат 60х90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 58.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua